

ULUSLARARASI SOSYAL ARAŞTIRMALAR DERGİSİ THE JOURNAL OF INTERNATIONAL SOCIAL RESEARCH

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi / The Journal of International Social Research
Cilt: 13 Sayı: 73 Ekim 2020 & Volume: 13 Issue: 73 October 2020
www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

ŞEYHÎ DİVANI'NDA BULUNMA HÂLİ EKLİ TAMLAYICILARIN İŞLEVLERİ FUNCTIONS OF LOCATIVE SUFFIX COMPLEMENT IN THE DIVAN'S ŞEYHÎ

Asu ERSOY*

Öz

Çalışmamızda 15. yüzyıl divan edebiyatının önde gelen şairlerinden biri olan Şeyhî'nin Türkçe divanındaki bulunma hâli ekinin kurduğu yapılar, bu yapılar içinde bulunma hâli ekinin gösterdiği görevler ve anlamlar tespit edilip ortaya çıkarılmaya çalışılmıştır. Kaynaklarda ve bazı şiirlerinde hakkında yer alan bilgiler ışığında Şeyhî'nin asıl adının Sinan, Yûsuf Sinan ve Yûsuf Sinâneddin olduğu, Kütahya'da doğduğu, mesleği tabiblik olduğu için Hekim Sinan adıyla anıldığı, Hacı Bayram Veli'ye intisab etmesi sebebiyle Şeyhî lakabını aldığı, şair Ahmedî'den ilim öğrendiği, İran'a gittiği ve Seyyid Şerif Cürcanî'yle arkadaşlık yaptığı, Germiyan beyi II. Yakub'a kasideler yazdığı, Çelebi Mehmet'i Ankara'da tedavi ettiği ve bu sebepten dolayı padişahın hususi tabibliğine getirildiği, II. Murat'ın isteğiyle Nizâmî'nin Hüsrev ü Şirin mesnevisini bin beyitini tercüme edip padişaha sunduktan sonra öldüğünü söylememiz mümkündür.

Bulunma hâli eki, Türkiye Türkçesi'nin önemli durum (hâl) eklerinden biri olup *bulunma*, *lokatif*, *kalma* olarak isimlendirilir. Bulunma hâli eki ismi fiile bağlayan ektir. Eski Anadolu Türkçesi dönemine ait eserler arasında sayılan Şeyhî Divanı'nda bulunma hâli eki çoğunlukla +dA şeklindedir ve ekin az sayıda +tA'lı biçimi de görülür. İncelenen eserde bulunma hâli eki cümle içerisinde tamlayıcı ve yüklem olarak karşımıza çıkar. Tamlayıcı çok çeşitli özelliklere sahiptir. Bulunma hâli ekli tamlayıcıların yer, konu, durum, süreç, sahiplik, âitlik, bulunma, zaman, süre-miktar, dönem, devir, yön, eşya, araç, derece, kesinlik, parça, kısım, karşılaştırma ve benzerlik, vasıta bildirmek işlevleriyle kullanıldığı görülür.

Anahtar Kelimeler: Şeyhî, Divanı, Anlam Bilim, Söz Dizimi, Bulunma Hâli Eki, Tamlayıcı, Yüklem.

Abstract

In this study, the structures establish of locative suffix in Turkish divan of Şeyhî, who is one of the leading poets of 15th century divan literature, were tried to be revealed meanings and the task shown of locative case suffiexs in these structures. In light of the information located about in the sources and some of his poems, it is possible to state that the real name of Şeyhî was Sinan, Yûsuf Sinan and Yûsuf Sinâneddin, he was born Kütahya, because of his profession was medical, he was referred to as physician Sinan, because of his attachment to Hadji Bayram Veli, he received the nickname Şeyhî, he learned science from the poet Ahmedî, he went to Iran and he made friends with Seyyid Sherif Jurjâni, her wrote qasidas to Germiyan Beg's Yakub II, He treated Celebi Mehmet' in Ankara and for this reason, he was brought to the sultan's private practice, it is possible to say that Nizami died after presenting it to the sultan translating a thousand couplets of Husrev ü Şirin mesnevi at the request of Murat II.

Locative suffix is one of the important status (state) suffiexs of Turkey Turkish and is called presence, locative, stay. The locative suffix is the suffix that connects the noun to the verb. Locative suffix in Divan of Şeyhî, which is among the works belonging to the period of Old Anatolian Turkish, is mostly in the form of + dA and and a small number of forms with + tA are also seen. Locative suffix in the studied work appears as a complement and predicate in the sentence. It is seen that the locative suffix complements are used with the functions of place, subject, situation, process, ownership, belonging, existence, time, duration-quantity, period, cycle, direction, item, tool, degree, precision, part, part, comparison and similarity, means.

Keywords: Şeyhî, Divan, Semantics, Syntax, Locative Suffix, Complement, Predicate.

* Dr. Öğr. Üyesi, Manisa Celal Bayar Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Bölümü, ORCID: 0000-0003-4966-3211, asu.ersoy@cbu.edu.tr

GİRİŞ

Bilindiği üzere Şeyhî 15 yüzyıl Klasik Türk şiirinin önde gelen temsilcilerinden biridir. Eski Anadolu Türkçesinin dil özelliklerini eserlerinde ustaca kullanan Şeyhî'nin asıl adının Sinan, Yûsuf Sinan ve Yûsuf Sinâneddin olduğu, doğum ve ölüm tarihi tam olarak bilinmemekte olup Kütahya'da doğduğu, II. Murad döneminin önemli şairlerinden biri olduğu, Ahmedî'den ilim gördüğü, İran'a gittiği, Seyyid Şerif Cürçani ile birlikte dersler aldığı, İran'da tasavvuf ve hekimlik öğrendiği, Germiyan hükümdarı II. Yakub'a kasideler yazdığı, Çelebi Mehmet'i tedavi ettiği, Hüsrev ü Şirin'in bin beyitini tercüme edip II. Murat'a sunduktan sonra öldüğü, Hakim Sinan olarak ün kazandığı, Yıldırım Bayezid, Emir Süleyman, Çelebi Mehmet, II. Murat devirlerinde yaşadığını söyleyebiliriz. Eserlerinde dini tasavvufi konuları ele alan Şeyhî, durum (hâl) eklerini sıklıkla kullanır.

Eski Anadolu Türkçesi dönemleri eserlerinden Şeyhî Divanı'nda karşılaşılan bulunma hâli ekli tamlayıcıların *yer, konu, durum, süreç, sahiplik, âitlik, bulunma, zaman, süre-miktar, dönem, devir, yön, eşya, araç, derece, kesinlik, parça, kısım, karşılaştırma ve benzerlik, vasıta bildirmek* işlevleriyle ilgili inceleme bahsine geçmeden önce bulunma hâli ekinin işlevleri hakkında söylenenleri şu şekilde özetleyebiliriz:

Muharrem Ergin *Türk Dilbilgisi* aslı eserinde ismi fiile bağlayan bulunma (lokatif) hâli ekinin *bulunma, yer, zaman, iş, devamlılık, müddet, tarz, şekil, durum, karşılaştırma, kesir, konu, vasıta, gaye, sebep, vasıf, miktar, belirtme, kısım, parça, âitlik* vb. çeşitli kullanılış fonksiyonlarının olduğunu ifade eder (2013, 234).

Zeynep Korkmaz *Şekil Bilgisi*'nde bulunma hâli ekini, *bulunma ve yer gösterme kavramına* koşut olarak *zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep* vb. işlevler biçiminde ele alır (2009, 289).

Haydar Ediskun *Türk Dilbilgisi*'nde ismin -de durumu (lokatif) ismi fiile bağlayan ve genellikle fiilin kendi içinde, üstünde, üzerinde oluştuğunu belirtmek üzere ismin girdiği durumdur. Çeşitli kelimeler arasında *uzunluk, süre, zaman, durum, yer düşüncesi* vb. anlam ilgileri kurduğunu söyler (1992, 112).

Jean Deny *Türk Dil Bilgisi* adlı eserinde bulunma hâlinin cümle içerisinde *yer, zaman, müddet, miktar, uzunluk, bulunma, sınırlılık* vb. anlamlarda kullanıldığını belirtir (2012, 191).

Banguoğlu bulunma hâli eki için kimde hâli adın durma, kalma hâli, yer yön hâli olarak değerlendirir. Yer yön hâlleri birçok zarfların yapımına da girer. Cümlelerin üyelerinden olan isimleme ve zarflama yer yön hâlleriyle kullanılır (2011, 328, 530).

Bilgegil *Türkçe Dilbilgisi* adlı eserinde lokatif hâlindeki kelimeler ve kelime grupları bir cümlede dolaylı tümleç olarak buldukları taktirde, yüklemdeki hüküm, eylem veya hâl kavramı; onlara, yer fikri katarak tamamlar şeklinde tanımlar ve bulunma hâli ekini doğrudan doğruya yer ifade eden dolaylı tümleçler olarak ele alır (2009, 40).

Günay Karaağaç'a göre bulunma durumunun ana işlevinin bulunma ifade ettiğini ve bu görevinin yanı sıra *yer, zaman, iş, devamlılık, süreç* vb. bildirme işlevlerinin olduğunu ifade eder (2012, 340).

Gürer Gülsevin, bulunma hâlinin işlevlerini şu şekilde açıklar: Bir yerde uzunca veya bir müddet için kalmayı, beklemeyi gösterir. Fiilin ilgilendiği yeri bildirir. Zaman bildiren isimlere gelerek zaman zarfı yapar. Bir şey hakkında, bir şey bakımından; bir şey konusunda manalarında kullanılır. Bir şeyin biri, bir şeyden biri tarzındaki kesir sayılarında bulunma hâli kullanılır. İçinde manasında kullanılır (2007, 50-52).

Ayrıca bulunma hâl ekinin cümledeki işlevleri açısından *bulunma, yer, süre, tarz, araç, konu, durum, zaman, birliktelik, içindelik, konu, şekil, amaç, miktar, kısım, vasıta, parça, kesir, karşılaştırma, derece, sebep, yüzünden, bakımından, için, bildirme* vb. olarak değerlendirilir (Bk. Korkmaz 2003, 289-301; Güneş, 2003, 76-77, Boz 2012, 13-15; Sev, 2007, 329; Kahraman, 1999, 287).

Kalkan (2006) "Türkiye Türkçesinde Hâl (Durum) Kavramı ve Hâl (Durum) Eklerinin İşlevleri" adlı tezinde *yalın, yönelme, belirtme, bulunma, ayrılma, ilgi, vasıta ve eşitlik* olmak üzere toplam sekiz durum ekinin kurduğu yapılar ve işlevler cümlelerle örneklendirerek açıklamıştır.

Alyılmaz (2010) "Türkiye Türkçesinde Bulunma Hâli Kategorisi" adlı makalesinde bulunma hâl kategorisi ad kategorilerinden biri olduğunu, yerde bulunma hâli kategorisi ve zamanda bulunma hâli kategorisi olmak üzere iki kategoriden oluştuğunu ifade eder.

Tepeli ve Yıldız (2015) "Türkçede Zaman İsimlerinde /+DA/ ve /+Ø/ Bulunma Hâli Eklerinin Kullanımı" adlı çalışmasında zaman isimlerinde +DA ve +Ø zamanda bulunma hâli ekleri kullanımını incelemiştir.

Aşağıda inceleme başlığında belirtildiği gibi, Eski Anadolu Türkçesi dönemi eserlerinden biri olan *Şeyhî Divanı*'nda geçen bulunma hâli ekli tamlayıcıların işlevlerinin *yer, konu, durum, süreç, sahiplik, âitlik, bulunma, zaman, süre-miktar, dönem, devir, yön, eşya, araç, derece, kesinlik, parça, kısım, karşılaştırma ve benzerlik, vasıta* şeklinde ele almayı uygun buluyoruz.

BULUNMA HÂLİ EKLİ TAMLAYICILARIN İŞLEVLERİ

Şeyhî Divanı'nda on beş kaside, iki terhib-i bend, bir terci-i bend, iki müstezattan oluşan musammat, iki yüz bir gazel vardır. Ayrıca Hüsrev ü Şirin'den beş kaside, bir terci-i bend, yirmi altı gazel alınmıştır. Tamlayıcı olarak kullanıldığında bulunma hâli ekli yapıların *bulunma ve yer gösterme kavramına koşut olarak zaman, iş, süreklilik, içinde olma, tarz bildirme, karşılaştırma, gösterme, vasıta, amaç, sebep vb.* işlevlerinin oldukça çeşitlilik gösterdiği görülür (bk. Korkmaz, 2009, 289). Aşağıda daha ayrıntılı biçimde bahsedileceği üzere eserde bulunma hâli ekli yapıların cümle içerisindeki kullanımına bakıldığında sıklıkla tamlayıcı veya kimi örneklerinde ise yüklem göreviyle karşımıza çıktığını görürüz.

a) Yer Bildirmek İşlevi

b)

(1) Nusretin Rûm eline dikse alem

Küfrü mahveyleye *Habeşde* guzât (K.13/27, s.64).

(2) Can kuşu yine uçtu dilber hevâsın ister

Bigânedir *cihanda* ol âşinâsın ister (G. 17/1, s.113).

İlk beyitte geçen *Habeş* kelimesinin Pala (2004, 179) divan şiirinde gecenin rengi, sevgilinin kara renkli zülfü ve beni timsali olarak kullanıldığını ve yüz, gündüz ve aydınlık özellikleriyle Rûm ülkesiyle (Anadolu ve halkı) karşılaştırıldığını ifade eder. Burada bulunma hâli ekli tamlayıcı *Habeşde* unsurunun sevgilinin güzelliğini ve yüzünü gizlediği *yer atıf yapan bir işlevle* karşımıza çıktığını söylememiz mümkündür. Gönül alan sevgilinin (can kuşu) dünyada tek olduğunun anlatıldığı ikinci beyitte bulunma hâli ekli tamlayıcı *cihanda* unsurunun da *yer bildirmek* işlevinde olduğu görülür.

Aşağıdaki (3) ve (4) beyitlerde bulunma hâli ekli tamlayıcı *Hotende, Mısırında* unsurları da açıktır ki *yer bildirmek* işlevindedir. (3) beyitte geçen *nâfe* kelimesi, Hoten (Doğu Türkistan) ülkesinde yaşayan ceylanın göbeğinde çıkan ur'dur. Sevgilinin saçları misk dolu pazara benzetilir (Pala, 2004, 324). Beyitte geçen bulunma hâli ekli tamlayıcı *Hotende* unsuru miskin çıktığı *yeri bildirmek* işleviyle kullanılmıştır. Mısır hükümdarı Aziz, eşi Züleyha'nın iftirası üzerine güzelliğiyle ünlü Hz. Yusuf'u zindana attırıştır. Bu olayı anlatan (4) beyitte bulunma hâli ekli tamlayıcı *Mısırda* unsuru da yine *yer bildirmek* işlevindedir:

(3) Saçı çîni derdine göynüklü âhımdan durur

Nâfe kim deşt-i *Hotende* âhu müşk-efşân döker (G. 59/4, s. 155).

(4) Anun içündür çemen Mısırında çiçekler azîz

Kim dahi gül Yüsufunun gonceler zindanıdır (K. 9/7, s. 51).

b) Konu, Durum, Süreci Bildirmek İşlevleri

Şeyhî Divanı'ndaki diğer örneklerle baktığımızda aşağıdaki beyitlerde geçen örneklerinde ise bulunma hâli ekli tamlayıcı cümle unsurunun yukarıda belirtilen işlevden farklı olarak kullanıldığı görülür:

- (5) *Aşk yolunda* cihân varlığı çün yokluktur
Varımı yoğumu ger verem ü varam kime ne (G.164/2, s. 260).
- (6) Yanakları bigi göz *hasretinde* yaş dökeli
Ne yere tamdı ise bitti lâle-zâr dirîg (G.91/4, s. 187).

İlk beyitte cihân varlığının ne tür bir durumda yok olduğunu anlatan cümlede bulunma hâli ekli tamlayıcı *aşk yolunda* unsuru gerçekte bir yer veya mekana değil, doğrudan içinde yer alınan bir durumu, süreci bildirmek işleviyle kullanılmıştır.

Yukarıdaki ikinci beyitte ise yine benzer şekilde bulunma hâli ekli tamlayıcı göz *hasretinde* unsurunun yanaklardan dökülen göz yaşlarına sebep olan durumu bildirmek için kullanıldığı anlaşılır.

Bulunma hâli ekli tamlayıcı unsurun bir başka işlevi ise bir şeye konu olan hâl veya durumu göstermek olarak karşımıza çıkar. Aşağıdaki beyitlerde ise bulunma hâli ekli tamlayıcı *nikahında* ve *vasfında* unsurları temiz, saf nefesin kirlenmesine ve *zülf* için sözün uzatılmasına konu olacak bir durumu bildirmek işlevleriyle kullanılmıştır:

- (7) Tâhir nefesin kılma *nikâhında* mülevves
Kim hergiz anmadı anun hayz u nifâsı (K.6/11, s. 42).
- (8) Kaçan kim yâd edem ağzın düşer dar kâfiye şî'rim
Aceb mi *zülfü vasfında* söze fikr-i dirâz etsem (G.123/3, s. 219).
- (9) Mutrib gerek kim mest olam sâkiyile hem-dôst olam
Ben nîstlikte hest olam sen sâza zahmın urugör (G.74/2, s. 170).
- (10) *Bu merhâlede* k'ehl-i nazar dedi güzergâh
Zâd-ı sefer ol düzdü ki yoktur ser ü pâsı (K.6/14, s.252).

Yukarıda verilen (9) ve (10) beyitlerde yer alan bulunma hâli ekli tamlayıcılar *nistlikte* ve *merhâlede* unsurlarının ise cümlenin *dedi* ve *var olma* yüklemelerinin hangi durumda gerçekleştiğini anlatmak maksadıyla birer *durum bildirmek* işleviyle kullanıldığını görürüz.

Benzer şekilde aşağıdaki beyitte yer alan bulunma hâli ekli tamlayıcı *sıfatında* unsuru ikinci mısradaki geçen *güher-efşân* ile karşılaştırma ve benzetme yoluyla *ebr-i baharın* nasıl olduğuna konu teşkil eden bir işlevle kullanıldığı görülür:

- (11) Goncanın la'lini nem etmek için ebr-i bahâr
Ayn-ı âşik *sıfatında* güher-efşân bigidir (G.49/6, s. 145).

c) Sahiplik, Âitlik, Bulunma Bildirmek İşlevleri

Yukarıdaki işlevleri yanında aşağıdaki (12) ve (13) beyitlerde ise bulunma hâli ekli tamlayıcı *bende* unsuru bela, hasret ve dert ile yanıp yakılmanın kim için söz konusu veya kimde, kime ait olduğunu bildirmek amacıyla *âitlik*, *sahiplik*, *bulunma bildirmek* işleviyle karşımıza çıkmaktadır:

- (12) *Bende* belâ vü hasret ü süz u firâk-ı derd
Send e hevâ vü sohbet ü ıyş u şarâb-ı nâb (K.12/10, s. 60).
- (13) Şart-ı şefâ'at ümmete cürm ü günâh ise

Çoktur bu derd *bizde* demidir k'ere devâ (K. 5/47, s. 41).

- (14) Kim serv önünde kâyim ü *elinde* bu amel
Bülbül *dilinde* kâyil ü *ağzında* bu gazel (M. 2/II, s. 80).
- (15) Gamdan kan ağladığım ayb etme k'olmaz eksik
Aşka uyacak âdem *gönülde* gözde hem dem (K. 8/28, s. 49).

Yukarıdaki (14) beyitte geçen bulunma hâli ekli tamlayıcı *dilinde*, *elinde*, *ağzında* unsurlarının *amel* ve *gazel* unsurlarının nerede olduğuna yönelik bir bilgi verdiği ve bu itibarla *yer bildirmek* işlevi yüklendiği düşünülebilirse de burada esas olan işlevin *bulunma*, *sahiplik* olduğu açıktır. Benzer husus (15) beyitteki *gönülde* ve *gözde* unsurlarında da söz konusu olup bulunma hali ekli bu tamlayıcıların *kan ağlamanın* esas olarak *gönül ve gözden eksik olmadığını bildirmek* işleviyle kullanıldığı görülür.

d) Zaman Bildirmek İşlevi

- (16) Pür-nûr iken güneş bigi cirminde hüsnütün
Bedr ayda kelefleyin etmiş karâr hat (G.88/2, s. 184).

On altıncı örnekte ise güneş ve ay unsurları arasında kurulan *parlaklık*, *aydınlık kıyaslaması* şeklinde bir ilgiye dayanarak ve böylece sevgilinin ortalığı aydınlatan güzelliğine atıfla birlikte *hattın karar ettiği vakte* işaret eden bulunma hâli ekli tamlayıcı *bedr ayda* unsuru, cümle yüklemine ne zaman gerçekleştiğini anlatmak üzere *zamanı bildirmek* işleviyle kullanılmıştır:

- (17) Gönlüme gözü şahnesi der ki ko zülfü bana bak
Neyleye kara günlü çün *gecede* seyr eder ases (G.84/3, s. 180).
- (18) Âkil bana nasihat eder kim der usunu
Bilmez ki yâr *ezelde* edipdir deli beni (G. 193/2, s. 289).

Yukarıdaki *gözün bekçisinin* bir emir, istek yoluyla *zülfü bırakıp bana bak* şeklinde hitabının yer aldığı on yedinci beyitte bulunma hâli ekli tamlayıcı *gecede* unsurunun *zaman bildirmek* işlevi ve bir sonraki beyitte yârin âşıkın aklını başından aldığı zamana atıf yapan *ezelde* tamlayıcısı da yine *vakti, zamanı ifade etmek* üzere kullanılmıştır.

e) Süre-Miktar Bildirmek İşlevleri

Aşağıdaki (19) beyitinde bulunma hâli ekli tamlayıcı *bin yılda* unsurunun *süreye* atıf yapan bir işlevle her ne kadar uğraşılsa dahi güzelliğin encamının söylenemeyeceği, ona sözün yetirilemeyeceği süreyi ve miktarını ifade etmek üzere kullanıldığı görülür.

- (19) Şeyhî dürüşme zahmet ile şerh etme ki
Bir hüsn kim denilmeye *bin yılda* gâyeti (G.171/6, s. 267).
- (20) El- kıssa gussa kıssasının yok nihayeti
Binlerde birini edemez hatır intihâb (K.12/33, s. 62).
- (21) Sabr orucu yüzünden bin ıyde erişiriz
Yıllarda bir göricek sen gün sıfatlı ayı (G.198/6, s. 294).

Yukarıdaki yirminci beyitte *binlerde biri* şeklinde kelime gurubu olarak karşımıza çıkan örnekte *hatırın seçemeyeceği miktara* atıf yapmak maksadıyla *miktar bildirmek* işleviyle ve yine yirmi birinci beyitte *yıllarda bir* unsuru da benzer şekilde *ayda yılda bir* anlamıyla cümlelerin yüklemi olan *göricek* eyleminin gerçekleşme fırsatını veya kendine yönelik *miktarı bildirmek* amacıyla kullanılmıştır.

Bulunma hâli ekli tamlayıcı unsurun aşağıdaki beyitte de *miktar* bildiren bir işlevle kullanıldığı görülür:

- (22) Budur hilâl şekli ki atın ayağına
Yılda on iki na'l kılar âsumân fedâ (M. 4/VI, s. 89).

f) Dönem, Devir Bildirmek İşlevi

- (23) Mest gözün *devrinde* hamra bunca ahd ettim velî
Veren ol peymânî bâda vü peymânedir (G.41/5, s. 137).

Yukarıda şairin sevgilinin sarhoş, baygın bakışlarına maruz kaldığı zamanlarda kendinden geçtiği ve artık şarap içmemeye yemin ettiğini anlatan beyitte bulunma hâli ekli *mest gözün devrinde* tamlayıcısının cümlelerin yüklemi olan *ahd et-* eyleminin gerçekleşme zamanını bildirmek işleviyle kullanıldığı açıktır.

Benzer şekilde aşağıdaki beyitlerde de *hüsnünün devrinde*, *humar-ı çeşmi devrinde* bulunma hâli ekli tamlayıcı unsurları *dönem*, *devir* bildiren bir işlevle kullanılmıştır:

- (24) *Hüsnünün devrinde* fırsat var iken
Kıl vefâ kim pâydar olmaz furas (G.86/5, s. 182).
- (25) *Humâr-ı çeşmi devrinde* nigârın Şeyhî'yâ tan mı
Gözüm câmin edip pür-mey figânım sûz u sâz etsem (G.123/7, s. 219).

g) Yön Bildirmek İşlevi

- (26) Gönül diledi saçından *kaşında* kıla karâr
Gecede mescide konmuş garîbe benzettim (G. 114/4, s. 210).

Yukarıdaki birinci beyitte karşılaştığımız bulunma hâli ekli ve cümlelerin tamlayıcısını oluşturan ilk örnek *kaşında* unsuru *gönül* öznesinin *saç'tan* talebine yönelik *istikamet*in ne olduğunu *bildiren* bir işlev ile karşımıza çıkar. Aşağıda *kilim altında gizlice davul çalmak tabiri* kullanılarak, *yani aklın şaşkınlığını, ne yapacağını şaşırıldığını* anlatan beyitte ise bulunma hâli ekli *kilim altında* tamlayıcısının bir yere işaret ettiği düşünülebilirse de esas işlevinin mecazlı bir ifade ve benzetme yoluyla bir duruma işaret etmek üzere kullanıldığı anlaşılır:

- (27) Niçe pinhânî çala tablı *kilim altında* akl
Aşkî âlemde âlem-veş âşikâr etsem gerek (G. 96/6, s.192).

ğ) Eşya, Araç Bildirmek İşlevi

Sevgilinin güzelliğinin özelliklerinin deftere yazılı olduğu, sayfalarında da onun can nurunun tasvir edildiğinin anlatıldığı aşağıdaki yirmi sekizinci beyitte bulunma hâli ekli *varaklarında* tamlayıcısı *bir eşyayı, aracı gösterme* işleviyle karşımıza çıkar:

- (28) Ne defter eyledi hüsnün letafetin gül kim

Varaklarında anun nûr-ı can musavverdir (G.25/3, s.121).

Aşağıdaki beyitlerde de yine bulunma hâli ekli tamlayıcı unsurların benzer şekilde *eşya, aracı gösterme* işleviyle kullanıldığı görülür.

(29) Humar zahmet ederse dolu dolu sunalar
Kadehte cür'a komayıp anı tamâm içeler (G.61/3, s. 157).

(30) Her hurdeyi ki gonce nihân etdi hırkada
Gül sofiyane açdı ki zer der-miyân gerek (M.2/II, s. 79).

h) Derece Bildirmek İşlevi

Şüphesiz bulunma hâli ekli tamlayıcı unsurun işlevlerinin bunlarla sınırlı olmadığı açıktır. Aşağıdaki beyitte geçen örneğinde ise bu unsurun *derece bildirmek* işleviyle karşımıza çıktığını görürüz:

(31) *Kıymetinde* görür dü-âlemi hak
Gevher-i la ilahe illallah (K.1/11, s. 28).

Yukarıdaki otuz birinci beyitte geçen bulunma hâli ekli tamlayıcı *kıymetinde* unsuru *la ilahe illallah* sözü için her iki alemin nasıl ve ne derecede görüldüğünü bildirmek anlatımıyla *derece bildirmek* işleviyle karşımıza çıkmaktadır.

Bulunma hâli ekli tamlayıcı unsurun aşağıdaki beyitlerde de *derece* bildiren bir işlevle kullanılmıştır:

(32) Şad ol hemîşe feth ü zafer mesnedinde sen
Ne gam hasûd karşına söylerse biş ü kem (K.10/31, s. 57).

(33) Kadrinin rif atinde bedr-i felek
Sadr senin dedi ve düzdü berat (K.13/18, s.64).

ı) Kesinlik Bildirmek İşlevi

Yukarıda örneklerinin verilmeye çalışıldığı Şeyhî Divanı'nda geçen bulunma hâli ekli cümle unsurlarından farklı olarak aşağıdaki otuz dördüncü beyitte geçen *elbette* örneğinin kamerin kendinden nasıl geçeceğini, otuz beşinci beyitte geçen *elbette* unsurunun ise bu şekli gören kişinin aklının geçici olduğunu anlatmak üzere *kesinlik* bildiren bir işlevle kullanıldığı görülür:

(34) Kılssa güneş yüzüne nazar kendiden gider
Elbette gün görünse kamer kendiden gider (G.53/1, s. 149).

(35) Perî-sıfat ne yüzdür bu şekl ü bu şemâyil
K'olur gören kişinin *elbette* aklı zâyil (G.110/1, s. 149).

i) Tür, Parça, Kısım Bildirmek İşlevleri

(36) *Dilberde* yok vefâ vü zamânda safâ kişi
Yâr ile mi çıkışa yahûd rüzgâr ile (G.159/5, s. 255).

Yukarıdaki beyitte *dilberde* yani sevgilide vefanın olmadığı ifade edilir ve bulunma hâli ekli *dilberde* tamlayıcısının kadın cinsini ve onun bir alt özellik taşıyan gurubunu belirtmek maksadıyla *tür ve/veya insan cinsinden kadın türünü ve/veya bir gurubunu bildirmek* işleviyle kullanıldığını görürüz.

j) Karşılaştırma ve Benzerlik Bildirmek İşlevleri

Aşağıdaki örnekte *sûsen, sünbül, nesrin, nergis* unsurları bulunma işlevi yanında daha çok *tığ-ı sencer, tir-i tiz, tac-ı kayser, cam-ı ecm* unsurları ile birlikte birer *karşılaştırma ve benzerlik* ilişkisi kurmak maksadıyla karşımıza çıkmaktadır:

(37) *Sûsende tığ-ı sencer ü sünbülde tir-i tiz*
Nesrinde tac-ı kayser ü nergisde cam-ı ecm (K.10/9, s. 55).

k) Vasıta Bildirmek İşlevi

Aşağıdaki beyitte yer alan bulunma hâli ekli tamlayıcı *kışta* unsurunun *vasıta* işlevinde olduğu görülür. Burada gündeğusundan ve kuzeyden esen rüzgar ile yaz ayının lütfu ve parlaklığı güz ve kış mevsimiyle yağmur karına değmez şeklinde günümüz Türkçesine çevirdiğimiz beyitte bulunma hâl ekli tamlayıcının *bir vasıta* işleviyle izah edilmeye çalışıldığı görülür:

(38) *Sabâ vü şimalin yazın lutf u ferri*
Güz ü kışta yağmur u karına değmez (G.82/5, s. 178).

SONUÇ

Şeyhî Divanı'nda Bulunma Hâli Ekli Tamlayıcıların İşlevleri adlı çalışmamızda, bulunma hâli ekli tamlayıcıların *yer, konu, durum, süreç, sahiplik, âitlik, bulunma, zaman, süre-miktar, dönem, devir, yön, eşya, araç, derece, kesinlik, parça, kısım, karşılaştırma ve benzerlik, vasıta bildirmek* işlevleriyle karşımıza çıkar. Bununla birlikte bir kısım örneklerde bulunma hâli ekinin *yüklem* olarak cümlede kullanıldığı görülür. Bir beyitte bulunma hâli ekli tamlayıcıların birden fazla işlevle karşımıza çıktığını belirtmek gerekir.

Eski Anadolu Türkçesi döneminin eserleri arasında önemli bir yere sahip olan *Şeyhî Divanı'nda* yaklaşık beş yüz örnekte bulunma hâli eki tespit edilmiştir. Örneklerde bulunma hâli ekli tamlayıcıların en çok *bulunma, yer, durum, konu, zaman bildirmek* işlevleriyle kullanıldığı görülür.

Beyitte bulunma hâli ekli tamlayıcı cihânda *Gülistanda, Mısırında, Turunda, Hânında, Ravzada, Hotende, gökde, yerde, bahrında, dünyada, tamuda, otağında, bağında, bustânında, bucakda, yerde, âlemde, cennette, ayda, bazârında, eşğinde, kamerde, haremde, türâbda, gaybı âlemi sathında, ribâtında, mahfilde* unsurlarında *yer bildirmek* işlevinde, *elinde, ağzında, saçında, başta, avuçta, barmakda, yanağında, gözde, gönülde, lebinde, dudağında, dilinde, gözü yaşında, yüzünde, çerhde, ucunda, boyundagı, canda, ayağında, meydânda, kapısında, sofrasında, sarayında, Mansurda, makamında, ciğerde, devletinde, etinde, kûşesinde, bezmimizde, çemende, mihrabında, tende, meclisinde, sadrında, kılında, muşunda, balında, surette, gövdede, sebzedede, şekerde, beşerde, harabatta, hâsda, kimde, zekatında, çarh-ı zulamda, cân-ı bahşında, nefhinde, beriyyesinde, sebzedede, semerde, şi'rinde, nâminde* unsurlarının *bulunma bildirmek* işlevinde, *asrda, nevrüzda, zamânda, demde, gecede, evvelde, ezelde, seherde, dününde, kıyamette, gününde, nihâyetinde, gayrında* unsurlarının *zaman bildirmek* işlevinde, *sevdasında, odunda, senâsında, günahda, kuvvette, gurbette, gayrette, hasretde, zulemâtında, hâlvette, hevesinde, derdinde, hayalinde, tahayyürde, tefekküründe, tezekküründe, hasretinde, sohbetde, hayrettedir, melâmetde, hevâda, kilim altında, midhatında, ihyada, hicrinde, riyâda, nevâda, tâbında, damında, firâkıda, nistlikte, fenâsında* unsurlarının *durum bildirmek* işlevinde, *merhâlede süreç bildirmek* işlevinde, *anda, vafında, aşk sıfatında, tasvirede* unsurlarının *konu bildirmek* işlevinde, *bende, sende, bizde* unsurlarının *sahiplik, âitlik bildirmek* işlevinde, *elbette* unsurunun *kesinlik bildirmek* işlevinde, *ortada, arada, kenarında, önünde, cephede, küncünde, kaşında* unsurlarının *istikamet, yön bildirmek* işlevinde, *devrinde dönem, devir bildirmek* işlevinde, *dikenlerinde*

unsurunun *parça bildirmek* işlevinde, dilberde unsurunun *kısım bildirmek* işlevinde, câmında, varaklarında, kadehte, güherde, perdede, hırkada unsurlarının *eşya, araç bildirmek* işlevinde, kışta unsurun *vasıta bildirmek* işlevinde, kıymetinde, mesnedinde (mertebe, makam), rifatinde unsurlarının *derece bildirmek* işlevinde, yılda on iki, yıllarda bir, binlerde birini unsurlarının *süre-miktar bildirmek* işlevinde kullanıldığını belirtmemiz mümkündür.

Eserde isim cümlelerinde geçen bulunma hâli ekinin *fikrimdeyidi, menzildedir, korkudayidi, zulmetdeyidik, cümbüştedir, yerdedir, ezberdedir, serverdedir, ser-defterdedir, güzeldedir, ezeldedir, nezeldedir, em-yezeldedir, gazeldedir, içindedir, levhindedir, emrindedir, sâgardadır, bundadır, içindedir* kelimelerinde *yüklem* olarak karşımıza çıktığı görülür.

KAYNAKÇA

- Alyılmaz, S. (2010). Türkiye Türkçesinde Bulunma Hâli Kategorisi. *Dil Araştırmaları*, S.7, 107-123).
- Banguoğlu, T. (1990). *Türkçenin Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Bilgegil, K. (2009). *Türkçe Dilbilgisi*. Erzurum: Salkımsöğüt Yayınları.
- Boz, E. (2012). *Türkiye Türkçesi Biçimsel ve Anlamsal İşlevli Biçimbilgisi (Tasnif Denemesi)*. Ankara: Gazi Kitabevi Yayınları.
- Çalışkan, H. (2009). *Şeyhî Divânı'ndan Seçilen Elli Gazelin Şerhi*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kütahya.
- Deny, J. (1941). *Türk Dili Grameri (Osmanlı lehçesi)*. (Ali Ulvi Elöve, Çev.), İstanbul: Kabalcı Yayınları.
- Ediskun, H. (1992). *Türk Dilbilgisi*. İstanbul: Remzi Kitabevi Yayınları.
- Ergin, M. (1993). *Türk Dil Bilgisi*. İstanbul: Boğaziçi Yayınları.
- Gencan, T. N. (2007). *Dilbilgisi*. Ankara: Tek Ağaç Eylül Yayıncılık.
- Gülensoy, T. (2000). *Türkçe El Kitabı*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Gülsev, G. (2007). *Tarihi Türk Lehçelerinde Hâl Ekleri*. Ankara: Akçağ Yayınları.
- Güneş, S. (2003). *Türk Dili Bilgisi*. İzmir: DEÜ Rektörlük Matbaası.
- Gürer, G. (2007). *Eski Anadolu Türkçesinde Ekler*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Hacıeminoğlu, N. (1984). *Türk Dilinde Edatlar*. İstanbul: Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları.
- İsen, M., Kurnaz, C. (1990). *Şeyhi Divanı*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.
- Kahraman, T. (1996). *Çağdaş Türkiye Türkçesindeki Fiillerin Durum Ekli Tamlayıcıları*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Kalkan, U. (2006). *Türkiye Türkçesinde Hâl (Durum) Kavramı ve Hâl (Durum) Eklerinin İşlevleri*. Yayımlanmamış yüksek lisans tezi, Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Afyonkarahisar.
- Karaağaç, G. (2012). *Türkçenin Dil Bilgisi*. Ankara: Akçay Yayınları.
- Korkmaz, Z. (2007). *Türkiye Türkçesi Grameri*. Ankara: Türk Dil Kurumu Yayınları.
- Özkan, M. (2000). *Türk Dilinin Gelişme Alanları Ve Eski Anadolu Türkçesi*. İstanbul: Filiz Kitabevi Yayınları.
- Pala, İ. (2004). *Ansiklopedik Divan Siiri Sözlüğü*. İstanbul: Kapı Yayınları.
- Tarlan, A.N. (1964). *Şeyhi Divanı'nı Tetkik*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Yayınları.
- Timurtaş, F. K. (1994). *Eski Türkiye Türkçesi XV. yüzyıl gramer - metin - sözlük*. İstanbul: Enderun Kitabevi Yayınları.